

Sosiologian vieraanvaraisuus ja ulossuljettu kolmas

Olli Pyyhtinen

- Kop kop.
- Kuka siellä?

Tällä sananvaihdolla alkaa tunnettu lasten leikki, jossa toinen parista jäljittelee sanallisesti oveen koputtamisen ääntä, ja toinen vastaa tuohon onomatopoeettiseen keskustelunavaukseen kysymyksellä, joka vaatii kolkuttajaa identifioimaan itsensä. Siinä missä esimerkiksi keskusteluanalytikolle leikki tarjoaisi tilaisuuden muun muassa tutkia, miten kysymys-vastaus-vierusparit rakentavat kahdenvälistä vuorovaikutusta ja keskustelun vuorottelujärjestystä, tenure track -arvioinnin verraten hiljattain läpäisseenä henkilönä en voi olla samastumatta kolkuttajaan ja vastaavasti näkemättä leikin kyselijää arvioijien, valintalautakuntien ja yliopistossa hallitsevassa asemassa olevien henkilöitymänä, tieteen kentän portinvartijana, jolla on valta hyväksyä tai hylätä jokainen tuolle kentälle pyrkivä: joko avata ovi tai pitää se suljettuna. Muukalaiselle osoitettu kysymys vaatii häntä tunnistautumaan tarkoituksena varmistaa, että tulijan paperit ovat kunnossa eikä sisään pääse liivahtamaan asiattomia. ”Kuka siellä?” -kysymys on kirjaimellisesti kynnyskysymys, kynnyksellä, rajalla, sisäänkäynnillä esitettävä kysymys ja merkitsee ehdollisen vieraanvaraisuuden alkua: vieraanvaraisuus alkaa siinä kuulustelusta ja on ehdollista suhteessa identiteetin paljastamisen ja vahvistamisen minimivaatimukseen (ks. Derrida 2000, 27).¹

1 Demokratiaan on tapana liittää sananvapaus, oikeus puhua, mutta yhtäläisesti se on myös velvollisuutta vastata: jos joku kieltäytyy vastaamasta ja ilmoittamasta nimeään, häntä saatetaan rangaista esimerkiksi ulossulkemalla; julkinen tila on tila, jossa subjektin edellytetään vastaavan (ks. Derrida teoksessa Derrida & Ferraris 2001, 26).

Tarkastelen tässä kirjoituksessa sosiologian suhdetta niin sen kentälle pyrkiviin kuin maailmassa huomiotamme vaativiin asioihin vieraanvaraisuuden näkökulmasta. Vieraanvaraisuuden ajatuksen tiivistyy etiikka, jossa ollaan ”kiinnostuneempia jättämään auki mahdollisuus epäjärjestykselle kuin suojautumaan odottamattomilta tunkeiluilta” (Innerarity 2019, 14; ks. myös Veijola ym. 2014; Höckert 2015). Siihen sisältyy myös tietty tiedollinen asenne: avoimuus todellisuuden kyvyllä yllättää, olla vastaamatta käsityksiämme ja odotuksiamme.

Taistelu kentän herruudesta ja mukaan kutsuminen

Mainittu ”Kuka siellä?” -kysymys ilmentää, miten yhteisöön sisäänpääsy on rajoitettua. *Kolkuttavalle avataan*, mutta vain jos hän täyttää sisäänpääsyvaatimukset. Sille onnekaalle vakinaistamispolkua kulkeneelle kolkuttajalle, jolle ovi avataan, saatu professorin arvo näyttäytyä helposti miltei ihmeen kaltaisesti ”myönnettynä”. Kokemuksessa on jotakin myyteistä tuttua jumalten valitseminen henkilöiden tuntemaan uskonnollisen hurmoksen kaltaista kiittolisuutta *valittuna* olemisesta (ks. Urakova 2022). On kuin kultainen valonsäde lankeaisi taivaasta pilvien lomasta ja osuisi hetken aikaa juuri häneen.

Sosiologeina emme toki voi vain heittäytyä kontingenttien yksilöllisten tunteiden ja kokemusten valtaan ja tyytyä niihin. Samalla kun meidän on luotettava kokemuksiimme, meidän on myös systemaattisesti epäiltävä niitä (Mills 2015, 224). Meidän on toisin sanoen käännettävä kriittinen katsemme myös itseemme, käytäntöihimme ja tieteenalaamme. Tiedeyhteisö kontrolloi jatkuvasti toimintatapojaan asettamalla sääntöjä ja kriteereitä kelvoille menetelmille ja tieteelliseksi tunnustettavalle tiedolle. Samalla se kontrolloi myös jäseniään muun muassa vartioimalla, ketkä hyväksytään oppineiden joukkoon. Yhteisöön tai kentälle pyrkijän on omaksuttava kulloinkin

vallitsevat säännöt ja osoitettava hallitsevansa ne, häneltä on löydyttävä oikeanlaiset kvalifikaatiot, hänen on osattava puhua tieteen legitiimin kieliopin mukaisesti, tunnustettava kentällä käytävän pelin arvo, investoitava peliin ja tunnettava sen toimintaperiaatteet. Tiedemaailman sosiologia tuokin mainitsemani yksilöllisen hurmoksen ja kiitollisuuden takaa esiin muun muassa tiedeyhteisön sosiaalisen logiikan, valintalautakuntien valintamääreet, arviointipaneelin arviointikriteerit ja yliopiston sisäiset hierarkiat ja valtasuhteet (Bourdieu 2000).

Sosiologi Pierre Bourdieu (1985) on tarkastellut kentälle pääsyyrkimyksiä *taistelun* kehyksessä. Bourdieu kirjoittaa, että ”kun uusi yrittäjä ja hallitsevassa asemassa oleva taistelevat, edellinen yrittää avata sisääntuloportin salvat ja jälkimmäinen yrittää puolustaa monopoliaan ja eliminoida kilpailun” (mt., 105). On totta, että myös sosiologian kentällä käydään symbolista voitontavoittelukilpailua ja taistelua kentän herruudesta. Siinä missä hallitsevassa asemassa olevat ”suosivat säilyttäviä strategioita”, uudet tulokkaat ”suuntautuvat kumouksellisiin – kerettiläisiin – strategioihin”, kuten Bourdieu niitä nimittää (mt., 106).

Edellä kuvaamaani sisäänpääsyyrkimystä voidaan kuitenkin tarkastella taistelun sijaan myös *vieraanvaraisuuden* näkökulmasta. Sen myötä kuva osapuolista ja heidän välisestä suhteestaan muuttuu olennaisesti: toista ei pyritä voittamaan vaan toinen *kutsutaan* mukaan (esimerkiksi tieteelliseen keskusteluun sekä tieteenalan ja tiedeyhteisön rakennustyöhön). Vieraanvaraisuuden näkökulma ei toisin sanoen tuo esiin niukoista erityispääomista kilpailevien kumpailua vaan yhteisyyden, vastavuoroisuuden ja kumppanuuden. Vastaavasti oven avaaminen sitä kolkuttavalle tai sen salpaa kokeilevalle tulee ajateltavaksi *tilan* tai (akateemisen) *kodin* antamisena tulijalle (kenties hänelle, jolla sitä ei ennestään ole).

On myös syytä huomata, että vieraanvaraisuuden näkökulma ei sulje pois sitä, että moni tutkija saattaa tuntea – joko ajoittain tai pysyvämminkin – jonkinlaista ulkopuolisuuden tunnetta tieteenalallaan ja kokea, ettei ole täysin kotonaan sillä. Päinvastoin se on vieraanvaraisuuden kysymyksen ytimessä. Jo pyrkimys tai halu kuulua ja päästä yhteisöön mukaan implikoi *kuulumattomuutta*, sitä, ettei tulija täysin kuulu yhteisöön, ole osa sitä. Ja vastaavasti esimerkiksi *tenure track* -arviointin kohteeksi joutuminen asettaa yhteisöön tai tieteenalaan identifioituvankin sisäänpyrkijän ulkopuoliseen positioon: rajalle, kynnyksellä kuulusteltavaksi ja koeteltavaksi.

Sosiologian ovea kolkuttavat ulossuljetut kolmannet

Vieraanvaraisuuden näkökulma ja ovimetafora on mahdollista ulottaa sosiologiain välisistä suhteista myös maailmassa oleviin asioihin, jotka vaativat paikkaa sosiologian selityksissä ja tulkinnoissa. Sosiologian ovea ovat kuvainnollisesti kolkuttaneet vuoroin niin naiset, rodullistetut, seksuaaliset vähemmistöt kuin esimerkiksi vammaiset. Näihin kolkutuksiin on sisältynyt toive tai vaade tunnustetuksi tulemisesta, oikeudesta poliittiseen olemassaoloon ja ikään kuin toiseen elämään *representaation maailmassa* eletyn ja koetun arkisen elämän lisäksi. Esimerkiksi toimittaja ja kirjailija Koko Hubara kuvaa esseekokoelmassaan *Ruskeat tytöt* (2017), miten suomalaisten rodullistettujen ihmisten olemassaolo on merkinnyt maassamme lähinnä vastakohtaansa: hiljaisuutta, näkymättömyyttä ja olemattomuutta. Heistä ei kirjoiteta kirjoja. He eivät näy lehdissä muuten kuin korkeintaan jonkin oletetun stereotyyppin edustajina. He eivät saa näkyä ja kuulua. Kaupassa heille puhutaan englantia ja yliopistolla heitä luullaan siivoojiksi tai vaihto-opiskelijoiksi.

Sosiologian ovien avautuminen toiseutetuille ihmisryhmille on edellyttänyt hiljaisuuden ja näkymättömyyden muurin rikkomista. Se on vaatinut

luutuneiden ajatusrakennelmien purkamista (esimerkiksi sen radikaalin ajatuksen tunnustamista, että ”naiset ovat ihmisiä”, kuten feministiaktivisti ja -kirjoittaja Marie Shear (1986, 6) on ironisesti todennut). Se on vaatinut yhtäläisesti mielikuvien uudistamista, toisenlaisten tarinoiden kertomista ja sosiologista ja poliittista mielikuvitusta.

Naisten, rodullistettujen, seksuaalisten vähemmistöjen ja vammaisten integroiminen yhteiskuntateoriaan on avannut sosiologiaa ja avartanut sen maailmankuvaa. Näin on jo siksi, että *poissuljetun osapuolen* näkökulma paljastaa aina yhteisöön kuuluvien katseen rajallisuuden ja sokeat pisteet (Simmel 1992; Innerarity 2019, 88). Vastaanottavuus muuttaakin vieraanvaraisuutta osoittavaa subjektia ja yhteisiä.

Silti jotakin on edelleen jäänyt varjoon, ulossuljetun ”kolmannen”² asemaan – ja nyt seuraa joukko kerettiläisen tunnustuksia.

Sosiologia on ollut syntyajoistaan saakka pitkälti ihmiskeskeistä. Elämme maailmassa yhdessä esimerkiksi eläinten, kasvien, sienten, mikrobien, arkkitehtonisten rakenteiden, kulutustavaroiden ja jätteiden kanssa, mutta tämä jokapäiväinen kietoutumisemme ei-inhimillisiin tai ei-aivan-inhimillisiin toisiin (tai paremminkin kolmansiin) on jäänyt suurelta osin sosiologisten tarkastelujen ulkopuolelle. Nämä ei-inhimilliset tai ei-aivan-inhimilliset oliot kuitenkin kolkuttelevat sosiologian ovea ja vaativat paikkaa sen teorioissa, selityksissä ja tulkinnoissa – kaikkein kohtalokkaimmin liittyen ilmastonmuutoksen ja antroposeenin kaltaisiin kysymyksiin. Ja ne vaativat sitä yhtä itsepintaisesti kuin mainitut syrjäytetyt ja sorretut ihmisryhmät tekivät niin niitä ennen. Siksi ”[m]ei-

dän tulisi nyt tehdä sama”, kuten tieteen- ja teknologian tutkija Bruno Latour (1992, 153) ehdottaa, ”kuin mitä esi-isämme, sosiologian perustajat, tekivät sata vuotta sitten sisällyttääkseen ihmis-massat yhteiskuntateoriaan: meidän on löydetävä yhteiskuntateoriassa paikka ei-inhimillisille massoille, jotka penäävät ymmärrystä.”

Esimerkiksi tieteen- ja teknologiantutkimuksessa, feministisessä tutkimuksessa ja uusmateriaalisessa teoriassa ilmennyt halu tunnustaa nämä ”kulttuurin, mielen ja historian alueilta karkotetut Toiset” ei liity pelkästään pyrkimykseen puhua alistettujen ja katseen katvealueille jääneiden ei-inhimillisten kanssaoloidemme puolesta vaan myös haluun ymmärtää omaa rajallisuuttamme (Barad 2003, 827; suom. 2019). Ihminen ei ole ei-ihmisistä irrallinen, vaan ei-ihmiset ovat erottamaton osa ihmistä (ks. myös Latour 2006; Lehtonen 2008; Pyyhtinen & Tamminen 2011; Pyyhtinen 2015). Ei vain inhimillisten vaan myös ei-inhimillisten toisten jälki on aina jo osa itseä.

Ajatellaan vaikka viruksia. Suhtautuminen esimerkiksi koronaviruspandemian aiheuttaneeseen SARS-CoV-2-virukseen on perustunut kulttuuriseen vastakkainasetteluun itsen ja toisen, uhrin ja viruksen, isäntäorganismien ja kutsumattoman vieraan sekä puhtauden alueen ja tahraavan tartunnan välillä (Treichler 1999: 35). Meillä on tapana pitää viruksia ulkoisina hyökkääjinä, jotka uhkaavat meitä ja käyvät kimppuumme. Silti jotkin viruksista ovat myös olennainen osa ihmiselämää. Vaihtamalla geneettistä tietoa isäntänsä kanssa virukset ovat esimerkiksi myötävaikuttaneet monisoluisen elämän kehittymiselle välttämättömiin prosesseihin, kuten solufuusioihin. Esi-isämme ja -äitimme jo varhaisimmista ajoista lähtien tartuttaneet virusperäiset geenisekvenssit ovat rakentuneet pysyväksi osaksi ihmisen perimää. Tutkijat uskovat, että noin 8 prosenttia ihmisen genomista koostuu endogeenisistä retroviruksista (ERV), ja vielä suurempi osuus – luulta-

2 Ks. kolmansista esim. Bedford, Fischer & Lindemann 2010; Eßlinger, Schlechtriemen, Schweizer & Zons 2010; Fischer 2013; Serres 1980; Simmel 1992; Pyyhtinen 2018a&b.

vasti noin 40 prosenttia – koostuu niin sanotuista retrotransposoneista.³ (Shildrick 2022.)

Jätteen sisäinen ulkoisuus

Virusten ja muiden ei-inhimillisten tai ei-aivan-inhimillisten olioiden ja ainesten näkeminen itsen osana ja siten aina jo sisäisinä elämällemme vie meitä pois ajattelusta, jossa asiat jakautuvat selvärajaisen sisäpuoli/ulkopuoli-jaon mukaan. Ei ole ehdotonta ihmisen ulkopuolisuutta eikä ehdotonta sisäpuolisuutta.

Tämä muun muassa virusten ilmentämä sisäisen *ulkoisuuden* teema on vahvasti läsnä myös tänä syksynä käynnistyneissä WasteMatters (ERC, 2022-2027) ja DECAY -tutkimushankkeissani (Suomen akatemia, 2022-2026). Tutkimme hankkeissa jätteen eloisuutta ja aktiivista roolia yhteiskunnassa. Länsimaisten yhteiskuntien suhde jätteeseen on perustunut massatuotannon ja -kulutuksen synnystä saakka ulossulkemisen logiikkaan: poisheittoon, hävittämiseen, torjuntaan ja kieltoon (esim. Hawkins 2006; Pyyhtinen 2020). ”Jäte” on ollut yleisnimi arvonsa menettäneelle aineelle, joka on siksi *jätettyä*. Sen kanssa ei ole haluttu elää eikä sitä ole haluttu nähdä; siitä on vain pyritty hankkiutumaan eroon. (Valkonen ym. 2019.)

Vaikka jäte huuhdottaisiin viemäriin, piilotettaisiin kannen alle jäteastian uumeniin, haudattaisiin maahan tai poltettaisiin, se ei kuitenkaan katoa. Torjuttu jäte palaa aina. Jäte on kuin haamu: jotakin taakse jätettyä, jonka tulisi siksi kuulua menneisyyteen, mutta joka ei silti suostu katoamaan olemattomiin vaan vaikuttaa olemiseemme nykyisyydessä ja häiritsee sitä (Pyyhtinen 2020). Jätteen ontologia onkin eräänlaista *hauntologiaa* (engl. *hauntology*) (Doeland 2019; 2020; ks. myös

Barad 2010; Derrida 2006): jäte on jälki menneen läsnäolon poissaolosta nykyisyydessä, poissaolon läsnäoloa häiritsevänä jälkenä; olevaa, joka ilmentää ei-olevaa.

Itsepintaisella läsnäolollaan jäte horjuttaa elämämme huolella ylläpidettyä haurasta järjestystä. Jäte häiritsee, koska se ei ole täysin haltuun otettavissa ja sulautettavissa järjestyksen osaksi muttei myöskään täysin irrotettavissa itsestämme. Jäte pesiytyy keskelle elämää huomattavasti lähtemättömämmin kuin jätteen loputtomaan ja täydelliseen arvoksi käännettävyyteen nojaava kiertotalouden motivoima nollahukkafantasia uskottelee (Pyyhtinen 2020). Jäte on torjuttu osa yhteisöä ja yhteiskuntaa, häiritsevä ja ulossuljettu kolmas, joka silti välittää suhteitamme, voi antaa elämän muille asioille ja myös luoda arvoa.

Jäte pakenee myös käsitteellistä haltuunottoa. Se pursuaa kehyksistä yli. Jäte on ”kolmas”, joka ei olemassaolollaan vain pura luonnon ja kulttuurin, puhtaan ja likaisen, arvokkaan ja arvottoman, elävän ja kuolleen, läsnäolon ja poissaolon sekä itsen ja toisen kaltaisia vastakohtapareja vaan myös tavallaan saastuttaa puhtaat kategoriat. Se sotkee binäärijärjestelmän. Latourin (2006) mukaan moderniutta konstituoivat pyrkimys ”purifikaatioon”: se erottaa inhimillisen ja ei-inhimillisen, yhteiskunnan ja luonnon toisistaan erillisiksi ontologisiksi sfääreiksi. Jäte on kuitenkin yksi sen olennoituma, miten asiat eivät ole puhtaasti tätä tai tuota vaan moniaineksisia. Jäte kytkeytyy niin talouteen, politiikkaan, oikeuteen, moraaliin kuin luontoon; se ilmenee eritteiden, lian, homeen ja bakteerien kaltaisina biologisina aineksina; se on ideologioiden, infrastruktuurien, valtakamppailujen ja arkisten käytäntöjen kohteena ja huolenaiheena; se ilmentää arvostuksia, luokitteluja sekä yksilöllisiä ja kollektiivisia representaatioita; ja sitä tuotetaan, lajitellaan, kierrätetään, kuljetetaan, ostetaan ja myydään, verotetaan, säädellään laeilla, jalostetaan ja käännetään rahaksi (Pyyhtinen 2020).

3 Retrotansposonit ovat ankkuroimattomia geneettisiä ketjuja (niitä kutsuttiin joskus roska-DNA:ksi), jotka voivat liikkua genomissa ja aiheuttaa geneettisiä muutoksia ja mutaatioita.

Mitä seurauksia sitten on sillä, että tunnustamme jätteen ympäristömme väistämättömäksi ja poispyyhkiytymättömäksi osaksi? Miksi jätteen kaltaisille kolmansille on tärkeää suoda sija yhteiskuntatutkimuksessa? Palatakseni edellä käsittelemääni vieraanvaraisuuden teemaan, tässä ei ole edes kyse siitä, että jäte vain passiivisesti odottaisi maailmassa tulemistaan huomioduksi. Valumalla, vuotamalla, haisemalla, homehtumalla ja viemällä tilaa jäte ilmaisee ”olio-voimaansa” (Bennett 2010) ja esittää *kutsun*, saa aikaan vaikutuksia. Jäte voi kuvottaa ja tyrmistyttää, herättää syyllisyyden, ahdistuksen ja voimattomuudenkin tunteita mutta myös provosoida ajatteluun ja toimintaan (Hawkins 2006) ja katsomaan todellisuutta toisin.

Huomion kiinnittäminen jätteeseen muuttaa suhdettamme paitsi siihen myös itseemme ja ympäristöömme: Alamme havainnoida ympäröivää todellisuutta ja toimintaamme eri tavalla, pystymättä ummistamaan silmiämme jätekasoilta, omalta osallisuudeltamme niiden synnyssä ja jätteen vaatimalta jatkuvalta huolenpidolta. Ylipäätään, kuten muutkin ”kolmannet”, jäte estää järjestelmää sulkeutumasta. Ulkopuoli vuotaa lakkaamatta sisään. Jäte ei katoa koskaan kaikista tukahdutus- ja torjuntayrityksistä huolimatta. Häiritseväenä elementtinä, yhteiskunnan kirotuna osana tai ylimääränäkään se ei ole mitään yhteiskuntaan lisättyä, silkka satunnainen tai toisarvoinen kiusa, vaan sen erottamaton osa (Serres 1980, 145). On mahdotonta sanoa varmasti, onnistuvatko tuotanto, kommunikaatio ja vaihto häiritsevistä kolmannelta huolimatta vai sen ansiosta, ja perustuuko järjestelmä kolmannen ulossulkemiseen, vai onko järjestelmä itsessään joukko tuotantoa, kommunikaatiota ja vaihtoa häiritseviä tekijöitä (Serres 1980).

Tarinan mukaan Platonin akatemiaan johtavan portin yllä oli kyltti, jossa luki ”Älköön kukaan geometriaa tuntematon astuko tästä sisään” (ks.

esim. Sloterdijk 2011, 9). Jos sosiologian vieraanvaraisuus ymmärretään edellä hahmottelemallani tavalla, joka tunnustaa myös ei-ihmiset yhteisloomme kuuluviksi, vieraanvaraisen sosiologian oven ylle sijoitettavassa kyltissä ei kenties lukisi mitään. Ovi kuitenkin olisi auki. Esittämääni vastaanottavuuteen ja kolmansien tunnustamiseen ja tervetulleeksi toivottamiseen sisältyy jopa eräänlainen vieraanvaraisuuden ajatukseen nojaava *epistemologia*, joka vaatii tieteeltä avoimuutta todellisuuden kyvyille – autonomisen ja toisinaan kutsumattomankin vieraan tavoin – kyseenalaistaa tietomme ja olla jotakin muuta kuin mitä oletamme ja toivomme sen olevan.⁴ Tällöin tietäminen ei myöskään näyttäytyisi niinkään riippumattoman subjektin puhtaana, itsestään kumpuavana tekona kuin vastauksina kutsuihin, joita maailma meille kaikessa hajaannuksessaan, moniaineeksisuudessaan ja sotkuisuudessaan esittää. Vasta avoimuudessa, moninaisuudessa ja kytketyisissä ajattelemisen altistaa meidät uusille näkökulmille ja ideoille.

Kirjoitus pohjautuu Tampereen yliopistossa 27.10.2022 pidettyyn professoriluentoon.

Kirjallisuus

- BARAD, KAREN. 2003. “Posthuman Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter.” *Signs* 28:3, 801–831.
- BARAD, KAREN. 2010. “Quantum Entanglements and Hauntological Relations of Inheritance: Dis/continuities, SpaceTime Enfoldings, and Justice-to-Come.” *Derrida Today* 3:2, 240–268.
- BARAD, KAREN. 2019. ”Posthumanistinen performatiivisuus: kohti ymmärrystä siitä, miten materia merkityksellistyy.” Käänt. Annette Arlander. Teoksessa *Performanssifilosofiaa: esitysten, esiintymisten ja performanssien filosofiasta performanssijatteluun*, toim. Tero Nauha, Annette Arlander, Hanna Järvinen & Pilvi Porkola. Nivel 12. Helsinki: Teatterikorkeakoulu, Taideyliopisto. Verkossa: nivel.teak.fi/performanssifilosofiaa

4 Ajatukseni vieraanvaraisuuden epistemologiasta pohjautuu olennaisesti Daniel Innerarityn (2019) hahmottelemaan vieraanvaraisuuden etiikkaan.

- BEDORF, THOMAS, JOACHIM FISCHER & GESA LINDEMANN. TOIM. 2010. *Theorien des Dritten. Innovation in Soziologie und Sozialphilosophie*. München: Fink.
- BENNETT, JANE. 2010. *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham: Duke University Press.
- BOURDIEU, PIERRE. 1985. *Sosiologian kysymyksiä*. Käänt. J. P. Roos. Tampere: Vastapaino.
- BOURDIEU, PIERRE. 2000. "Sosiologian tehtävä ja sosiologien kompetenssi." *Tiedepolitiikka* 25:3, 43–46.
- DERRIDA, JACQUES. 2000. "Foreigner Question: Coming From Abroad/From the Foreigner." Teoksessa *Of Hospitality*, Anne Dufourmantelle & Jacques Derrida. Käänt. R. Bowlby. Stanford: Stanford University Press, 3–72.
- DERRIDA, JACQUES & MAURIZIO FERRARIS. 2001. *A Taste for the Secret*. Giacomo Donis. Cambridge: Polity.
- DERRIDA, JACQUES. 2006. *Spectres of Marx. The State of the Debt, the Work of Mourning and the New International*. Käänt. Peggy Kamuf. Lontoo: Routledge.
- DOELAND, LISA. 2019. At Home in an Unhomely World: On Living with Waste. *Detritus* 6: 4–10. <https://doi.org/10.31025/2611-4135/2019.13820>
- DOELAND, LISA. 2020. "Turning to the Spectre of Waste – A Hauntological Approach." Teoksessa *Perspective on Waste from the Social Sciences and the Humanities: Opening the Bin*, toim. Richard Ek & Nils Johansson. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 22–38.
- ESSLINGER, EVA, TOBIAS SCHLECHTRIEMEN, DORIS SCHWEIZER & ALEXANDER ZONS. TOIM. 2010. *Die Figur des Dritten – Ein kulturwissenschaftliches Paradigma*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- FISCHER, JOACHIM. 2013. "Turn to the Third: A Systematic Consideration of an Innovation in Social Theory." Teoksessa *Dialectic and Paradox: Configurations of the Third in Modernity*, toim. Ian Cooper & Bernhard Malkmus. Oxford: Peter Lang, 81–102.
- HAWKINS, GAY. 2006. *The Ethics of Waste: How We Relate to Rubbish*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- HUBARA, KOKO. 2017. *Ruskeat tytöt*. Helsinki: Like.
- HÖCKERT, EMILIY. 2015. *Ethics of Hospitality. Participatory Tourism Encounters in the Northern Highlands of Nicaragua*. Acta Universitas Lapponiensis 312. Rovaniemi: University of Lapland.
- INNERARITY, DANIEL. 2019. *Vieraanvaraisuuden etiikka*. Käänt. Antti Immonen. Helsinki: Into.
- LATOUR, BRUNO. 1992. "Where are the Missing Masses? The Sociology of a Few Mundane Artifacts." Teoksessa *Shaping Technology/Building Society: Studies in Sociotechnical Change*, toim. Wiebe Bijker & John Law. Cambridge, Mass.: MIT Press, 225–258.
- LATOUR, BRUNO. 2006. *Emme ole koskaan olleet moderneja*. Käänt. Risto Suikkanen. Tampere: Vastapaino.
- LEHTONEN, TURO-KIMMO. 2008. *Aineellinen yhteisö*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- MILLS, C. WRIGHT. 2015. *Sosiologinen mielikuvitus*. Käänt. Antti Karisto, Esa Konttinen, Pentti Takala ja Hannu Uusitalo. Helsinki: Gaudeamus.
- PYYHTINEN, OLLI. 2015. *More-than-Human Sociology: A New Sociological Imagination*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.
- PYYHTINEN, OLLI. 2018a. *The Simmelian Legacy: A Science of Relations*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan.
- PYYHTINEN, OLLI. 2018b. "Das Dritte." Teoksessa *Simmel-Handbuch: Begriffe, Hauptwerke, Aktualität*, toim. Müller, H-P. & Reiz, T. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 172–177.
- PYYHTINEN, OLLI. 2020. Elämä jätteen kanssa. *Niin & näin* 27:4, 31–36.
- PYYHTINEN, OLLI & SAKARI TAMMINEN. 2011. "We Have Never Been Only Human: Foucault and Latour on the Question of the Anthropos." *Anthropological Theory* 11:2, 135–152.
- SERRES, MICHEL. 1980. *Le parasite*. Pariisi: Éditions Grasset.
- SHEAR, MARIE. 1986. "Media Watch: Celebrating Women's Words." *New Directions for Women* 15:3, 6.
- SHILDRICK, MARGRIT. 2022. "COVID-19:n biofilosofiaa ja -politiikkaa: Pandemian uudelleenarviointi Roberto Espositon immunitteettiparadigman valossa." Käänt. O. Pyyhtinen. *Niin & näin* 29:2, 87–95.
- SIMMEL, GEORG. 1992. *Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Georg Simmel Gesamtausgabe Band 11. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- SLOTERDIJK, PETER. 2011. *Spheres. Volume I: Bubbles. Microspherology*. Käänt. W. Hoban. Los Angeles: Semiotext(e).
- TREICHLER, PAULA. 1999. *How to Have Theory in an Epidemic*. Durham: Duke University Press.
- URAKOVA, ALEXANDRA. 2022. "Ylhäältä annettu lahja – Akateemiset apurahat ja tutkijastipendit lahjanvaihdon kontekstissa." Käänt. T. Rantanen. *Niin & näin* 29:2, 79–86.
- VALKONEN, JARNO, OLLI PYYHTINEN, TURO-KIMMO LEHTONEN, VEERA KINNUNEN & HEIKKI HUILAJA. 2019. *Tervetuloa jäteyhteiskuntaan! Aineellisen ylijäämän kanssa eläminen*. Tampere: Vastapaino.
- VEIJOLA, SOILE, JENNIE GERMANN MOLZ, OLLI PYYHTINEN, EMIKLY HÖCKERT & ALEXANDER GIRFT. 2014. *Disruptive Tourism and its Untidy Guests: Alternative Ontologies for Future Hospitalities*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan.